

УДК 342.7

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2026-1-19-34-40><https://orcid.org/0000-0003-3344-6650>

Маріц Д. О.,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувачка кафедри інтелектуальної власності та приватного права

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА ЄС

Анотація. У статті проаналізовано розуміння сучасних способів захисту прав людини в Україні та Європейському Союзі. Євроінтеграційні процеси в Україні, а також введення воєнного стану в Україні у своїй сукупності спонукають до вироблення нових підходів щодо захисту прав людини. Крім цього у статті основна увага акцентується на появі «нових прав», що саме і спонукають до їх правової регламентації та вироблення належних способів захисту. Проводиться розмежування понять «система захисту прав людини» та «механізми захисту прав людини». Так, систему захисту прав людини включають судові органи, інститут омбудсмена, регіональні та міжнародні інституції, а також неурядові організації, діяльність яких направлена на запобігання порушенням прав людини. Механізм захисту прав людини поділяють на міжнародні та національні.

Акцентується увага на тому, що верховенство права є основою будь-якого механізму захисту прав людини, незалежно до якого покоління воно відноситься. Для ілюстрації взаємозв'язку верховенства права та правової визначеності, як базових принципів, на прикладі судової практики ЄСПЛ про право на забуття, продемонстровано особливість їх застосування в кожному конкретному зверненні окремо, з метою забезпечення балансу інтересів всіх учасників процесу.

В результаті дослідження запропоновано теоретико-правове розуміння «нових прав» людини, за яким пропонується розуміти комплекс прав, що формують систему четвертого покоління прав, які виникають в результаті науково-технічного прогресу, глобальних викликів, що є відмінними від класичного розуміння прав, що закріплені на національному та міжнародному рівнях. Зроблено висновок, що сучасні підходи до захисту прав людини трансформуються під впливом розвитку суспільних відносин, появою «нових прав» та перебувають у динамічному стані, що обумовлює необхідність адекватного та своєчасного правотворчого процесу.

Ключові слова: цифровізація, цифрові права, нові права людини, захист прав людини, верховенство права, право на забуття, принцип правової визначеності, механізми захисту прав людини.

MARITS D. MODERN APPROACHES TO UNDERSTANDING HUMAN RIGHTS PROTECTION IN UKRAINE AND THE EU

Abstract. The article analyzes the understanding of modern methods of protecting human rights in Ukraine and the European Union. The European integration processes in Ukraine, as well as the introduction of martial law in Ukraine, in their totality, encourage the development of new approaches to the protection of human rights. In addition, the article focuses on the emergence of "new rights", which is what prompts their legal regulation and the development of appropriate methods of protection. The concepts of "human rights protection system" and "human rights protection mechanisms" are distinguished. Thus, the system of human rights protection includes judicial bodies, the institution of the

ombudsman, regional and international institutions, as well as non-governmental organizations whose activities are aimed at preventing human rights violations. The mechanism of human rights protection is divided into international and national.

Attention is drawn to the fact that the rule of law is the basis of any mechanism for the protection of human rights, regardless of which generation it belongs to. To illustrate the relationship between the rule of law and legal certainty as basic principles, the case law of the ECHR on the right to be forgotten demonstrates the peculiarity of their application in each specific application separately, in order to ensure a balance of interests of all participants in the process.

As a result of the study, a theoretical and legal understanding of the "new human rights" is proposed, according to which it is proposed to understand the complex of rights that form the system of the fourth generation of rights that arise as a result of scientific and technological progress, global challenges, which are different from the classical understanding of rights enshrined at the national and international levels. It is concluded that modern approaches to the protection of human rights are transformed under the influence of the development of social relations, the emergence of "new rights" and are in a dynamic state, which necessitates the need for an adequate and timely law-making process.

Keywords and phrases: *digitalization, digital rights, new human rights, protection of human rights, rule of law, right to be forgotten, principle of legal certainty, mechanisms for protecting human rights.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку суспільних відносин та їх трансформації, питання захисту прав людини, створення дієвих механізмів захисту, із врахуванням появи нових загроз, вбачається найважливішим завданням сьогодення. Реалії всього світу вказують на те, що взаємовідносини між державами заходять у «глухий кут», а їх дії, свідчать про свідоме протиправне втручання як в внутрішні справи держав так і зазіхання на їх кордони. Безумовно, все це свідчить про порушення норм національного та міжнародного права. У демократичному суспільстві на перший план мають висуватися саме питання захисту прав людини. Зважаючи на євроінтеграційні процеси в Україні, має передбачатись перегляд існуючих механізмів захисту прав людини, і можливо створення нових, більш дієвих на даний період часу. Крім питань, які стосуються військових конфліктів, існують і інші – пов'язані з науково-технічним прогресом та активним впровадженням цифрових технологій у всі сфери нашого буття. Поява нових прав людини – «цифрових», передбачає не лише їх належну регламентацію та нормативне закріплення, а й способів захисту.

Детальний аналіз стану опрацювання проблематики засвідчує, що окремі питання пов'язані з дослідженням цифрових прав були предметом досліджень Белова Д.М., Братасюк О. Б., Верлос Н.В., Ментух Н. Ф. Дідух Х.В., Разметаєва Ю.С. Специфіку принципу верховенства права вивчали В.Б. Авер'янов, С.П. Головатий, В.О. Зайчук, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, Ю.С. Шемшученко. Водночас не зважаючи на великий масив наукових праць, сучасні реалії вимагають додаткового вивчення та вироблення теоретичних положень спрямованих на захист прав людини з урахуванням появи «нових прав» та практики Європейського суду з прав людини.

Метою дослідження є аналіз сучасних способів захисту права власності через призму нових прав, що з'являються в процесі розвитку науково-технічного процесу та цифровізації суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу. Так, наприклад держава, створюючи та підтримуючи належне підґрунтя для захисту та допомоги своїм громадянам під час військової агресії Російської Федерації, за спільною ініціативою Офісу Президента України, Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України та Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим створили веб-платформу для ефективного збору і обробки інформації про порушення прав людини Російською Федерацією [1]. Як відзначає В. Дорошенко:

«...документування протиправних та злочинних дій російської федерації допоможе підготувати доказову базу для її притягнення до юридичної відповідальності у відповідних міжнародних судових інституціях» [2, с. 325].

Відтак необхідно розрізняти систему захисту прав людини від механізмів. Так, систему захисту прав людини включають судові органи, інститут омбудсмена, регіональні та міжнародні інституції, а також неурядові організації, діяльність яких направлена на запобігання порушенням прав людини. Механізм захисту прав людини поділяють на міжнародні та національні. Під міжнародними механізмами захисту прав розуміють систему міжнародних (міждержавних) органів та організацій, які діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення в разі їх порушення. Національні механізми захисту прав діють на території певної країни. Також механізми захисту прав в українському праві класифікують за галузями права, наприклад, механізм захисту цивільних прав або механізм захисту прав споживачів та ін [3, с. 34]. На думку, І. Сенчук подальші дослідження механізму захисту прав людини мають відповідати сукупності компонентів: процесуальну діяльність, міжнародні механізми забезпечення і захисту прав людини, національні механізми забезпечення і захисту прав людини, вивчення яких мають ґрунтуватись на порівняльно-правовому методі [4, с. 190, 191]. Цікавою видається класифікація міжнародних механізмів захисту прав і свобод людини і громадянина, що запропонована А. Романовою: за суб'єктами, які їх створюють та реалізують (універсальні та регіональні); за сферою дії (універсальні та спеціалізовані); за способами реалізації (превентивні та репресивні) [5, с. 599].

Втім, з появою нових прав людини, класичні права і свободи набувають нового розуміння, а тому, дещо зміщуються і акценти, в механізмах їх захисту. Це обмовлено стрімким розвитком цифрового середовища, в якому, норми права, розроблені для врегулювання відносин (в реальному) суспільстві, не завжди адаптуються до віртуальної реальності. До прикладу, «право на забуття», зміст якого зводиться надання особі можливості вимагати видалення, знищення незаконно оброблених персональних даних з мережі Інтернет. Це право вперше було артикульоване у рішенні ЄСПЛ від 13. 05. 2014 року (Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González). Воно дозволяє особі вимагати від надавача послуг видалення інформації про неї (особисті дані, пости, фотографії, інформацію в соціальних мережах, посилання на веб-сторінки, опубліковані третіми особами і які містять інформацію про цю людину) в будь-який момент, за винятком випадків, коли відповідно до законодавства вона має там залишатися [6, с. 19]. В цьому контексті доречним видається твердження

А. Наконечної, що «...згідно із фундаментальною доктриною права людини є можливостями, необхідними для того, щоб діяти певним чином або утриматися від дій у суспільстві задля задоволення своїх потреб, тобто вони опосередковують задоволення потреби їх носія відповідно до рівня розвитку, насамперед, того суспільства, в якому ці потреби сформувалися і в якому він має намір їх задовольнити» [7, 34]. Відтак, конкретний етап розвитку суспільства супроводжує необхідність відповідного правового регулювання, що впливає на динаміку правотворчої діяльності. Все це впливає на ефективність правового регулювання, за умови дотримання балансу приватного та суспільного інтересу, оскільки повертаючись до питання захисту цифрових прав, видалення інформації може спричинити порушення прав інших осіб (зокрема, право на доступ до інформації, свободи слова); так і право на забуття має свої межі (лише географічно в межах Європейського Союзу). Таким чином, механізм захисту прав людини є системою, що складається з певних елементів. Так, М. Осадчук акцентує увагу на необхідності створення в сучасній Україні ефективного механізму захисту прав людини відповідно до вимог верховенства права з метою подолання масового порушення прав людини [8, с. 47]. Розуміння верховенства права закладено у ч. 1 ст. 8 Конституції України: в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права

вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [9]. Своєю чергою, елементами верховенства права є: законність, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, дотримання прав людини, заборона дискримінації та рівність перед законом. Водночас відмітимо, що в науковій доктрині існують різні підходи щодо елементів принципу верховенства права у практиці ЄСПЛ. Наприклад, С. Головатий виокремлює 17 елементів принципу верховенства права, натомість П. Рабінович та О. Луців – 36 таких елементів. У літературі також мали місце спроби об'єднати елементи верховенства права, що виводить ЄСПЛ у своїх рішеннях, у певні групи. Так, В. Темченко виокремлює чотири групи принципів концепції верховенства права: а) принципи щодо форми права; б) принципи щодо сутності права; в) принципи щодо змісту права; г) верховенство права у правосудді [10, с. 333].

Також варто звернути увагу, як вже було зазначено вище на пропорційність та баланс інтересів. Так, принцип пропорційності спрямований на встановлення балансу між необхідними обмеженнями прав людини так і легітимною метою таких обмежень. У практиці ЄСПЛ це отримало назву «тесту на пропорційність». Варто відмітити, що зміст концепції верховенства права стосується не лише захисту прав людини в цілому, а захисту основоположних цінностей демократичного суспільства.

Одним з аспектів верховенства права є правова визначеність, що передбачає передбачуваність застосування норм права. У своїй практиці ЄСПЛ виходить з того, що застосування норм права має бути передбачуваним для особи і кожен має право сподіватися на те, що норми права будуть застосовані до нього так само, як вони застосовуються до інших осіб, що опинилися у подібній ситуації. Порушення цієї вимоги, як правило, пов'язується із довільним тлумаченням норм права під час правозастосування. Наприклад, порушення зазначеного аспекту було констатоване у справі «Kravchenko v. Ukraine» де суд неправомірно обмежив право особи на доступ до суду, почавши обрахунок строку на апеляційне оскарження з дня проголошення рішення, а не з наступного за цим дня, що суперечило нормам національного законодавства та призвело до помилкового твердження про пропуск строку на апеляційне оскарження [11, с. 375]. На цьому аспекті зупинимось детальніше. Так, поява «нових прав» людини обумовлена розвитком нанотехнологій, бодімомодифікаційних практик і швидким розвитком інформаційних технологій [6, с. 16]. Наразі четверте покоління прав людини, а відтак і «нові права» активно формується у сферах біоетики та цифровізації, охоплюючи право на трансплантацію, зміну статі, сексуальні та репродуктивні права. Четверте покоління людських прав – це незалежність і альтернативність особи у виборі правомірної поведінки, яка базується на автономії людини, у межах єдиного правового поля, норм моралі та релігії [13]. Щодо основних характеристик новітніх прав людини, як і щодо їх класифікації серед науковців ведуться жваві дискусії. Кожен дослідник подає власну класифікацію прав людини четвертого покоління, авторські критерії поділу на види, а також особисту аргументацію змісту таких прав. Поширеною також є думка, що новітні права людини не піддаються традиційній класифікації, адже за своєю природою не «вписуються» ні в комплекс природних прав, ані в перелік традиційних позитивних прав як-от політичні, економічні чи культурні [14, с. 179]. Своєю чергою, Ю. Продан в результаті проведеного дослідження, аналізу доктринальних підходів, правового регулювання та судової практики про право на забуття, доходить висновку про те, що таке «нове право» потребує

виокремлення як самостійний правовий інститут. На його думку, складна правова природа, що поєднує елементи приватності, персональної гідності та регуляції цифрової ідентичності, не може бути зведена до окремого аспекту обробки персональних даних. Відтак, право на забуття слід концептуально інтегрувати до системи цифрових прав людини як повноцінну складову п'ятого покоління прав — таких, що спрямовані на захист особистості в умовах тотальної інформаційної доступності та глобального обігу цифрових даних. Подальший розвиток цього права вимагає чітко визначених підстав для його реалізації, врахування плину часу, належного балансування між приватними і суспільними інтересами, а також запровадження ефективних процесуальних механізмів, здатних запобігати зловживанням і надмірному обмеженню свободи вираження поглядів [15, с. 252].

Цифрові права – це один з ключових напрямків «нових прав» людини, що включає в себе і інші види прав. У науковій юридичній літературі почали з'являтися метафоричні позначення – «коперніканський переворот», зокрема, що стосуються правової парадигми, за якої центром – є людина та її права, а держава лише стає інструментом для їх забезпечення. Це стосується не лише національної правової системи. Так, зміни у законодавстві ЄС щодо захисту даних у Європі є революційними за своїм значенням та наслідками, що дає підстави деяким авторам розглядати їх як «коперніканський переворот» у частині захисту прав людини [16, с. 47].

Як нами було зазначено вище, верховенства права передбачає правову визначеність, що передбачає передбачуваність застосування норм права. Натомість, наведемо наступний приклад, який стосується права на забуття. Право на забуття (право бути забутим, англ. right to be forgotten) — це право людини, що дозволяє їй вимагати за певних умов видалення своїх особових даних із загального доступу через пошукові системи, тобто посилань на ті дані, які, на її думку, можуть завдати їй шкоди. Це стосується застарілих, недоречних, неповних, неточних або надлишкових даних чи інформації, законні підстави для зберігання якої зникли з плином часу [17].

Так, право на забуття було встановлено рішенням Європейського суду у 2014 р., коли громадянин Іспанії звернувся до Національного агентства із захисту даних із вимогою видалити електронну версію статті про продаж його будинку на аукціоні в рахунок сплати боргу (який був згодом ним погашений), а також посилання на цю статтю. Тоді суд зобов'язав Google видалити результати пошуку, які містять інформацію про торги його нерухомістю, яка, за словами позивача, шкодила його репутації.

Таким чином, громадяни Євросоюзу отримали право звернутися за певних обставин до будь-якої пошукової системи із запитом про видалення неадекватної, такої, що не відповідає дійсності, або застарілої інформації, яка містить їх імена або інші персональні дані. Важливо, що Суд також ухвалив, що дана справа не є універсальною, а право на забуття - абсолютним: рішення в аналогічних справах виноситимуться на основі конкретних обставин, щоб виключити їх протиріччя з фундаментальними правами людини (свободи слова і друку): принцип a case-by-case assessment [18].

З наведеного прикладу, можна зробити наступні висновки. Так, право на забуття є абсолютним правом та дозволяє носію таких прав контролювати поширення будь-якої інформації про себе лише в Інтернет середовищі. Оскільки поширення інформації в ЗМІ, яка, наприклад, є недостовірною, порочить честь, гідність, ділову репутацію особи, передбачає спеціальні способи захисту : право на відповідь; спростування недостовірної інформації; встановлення факту недостовірності поширеної інформації та її спростування у порядку окремого провадження; заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права; право на відповідь. Так, варто згадати і про баланс інтересів сторін у дифамційному спорі, зміст якого полягає у досягненні балансу і вирішення колізії між правом на захист честі, гідності, ділової репутації й спростування недостовірної інформації, з одного боку, і правом на свободу слова і масової інформації з іншого.

Водночас, право на забуття передбачає лише право вимагати видалення інформації із загального доступу в Інтернет. Відтак, можна говорити про специфічне застосування принципу правової визначеності, оскільки таке право є абсолютним та реалізація якого можлива лише для осіб, які проживають на території ЄС та мають відповідну IP адресу.

Підсумовуючи, в результаті проведеного дослідження доходимо до наступних висновків:

- сучасні підходи до захисту прав людини трансформуються під впливом розвитку суспільних відносин, появою «нових прав» та перебувають у динамічному стані, що обумовлює необхідність адекватного та своєчасного правотворчого процесу;

- під «новими правами» людини пропонуємо розуміти комплекс прав, що формують систему четвертого покоління прав, які виникають в результаті науково-технічного прогресу, глобальних викликів, що є відмінними від класичного розуміння прав, що закріплені на національному та міжнародному рівнях;

- принцип правової визначеності (на прикладі ЄСПЛ у справі про право на забуття) є специфічним, оскільки означає, що норми права будуть застосовані до нього не завжди так само, як вони застосовуються до інших осіб, що опинилися у подібній ситуації. Це обумовлено абсолютним характером відносин та специфікою суміжних фактів, які стосуються балансу приватних інтересів фізичних осіб так і свободи слова. Серед ознак ключових особливих ознак захисту права на забуття визначаємо: місце перебування фізичної особи (територія ЄС); IP – адреса європейської країни, з якої адресовано звернення; сфера реалізації права – Інтернет.

ЛІТЕРАТУРА

1. Створено єдиний національний портал для збору фактів порушення прав людини російською федерацією. URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/stvoreno-yedinij-nacionalnij-portal-dlya-zboru-faktiv-porushennya-prav-lyudini-rosijskoju-federacijeyu> (дата звернення: 01.03.2026)
2. Дорошенко В.А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 323–326.
3. Сидорчук Ю.М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні. Науковий вісник Чернівецького університету. 2013. Вип. 682. С. 33–35.
4. Сенчук І.І. Механізм захисту прав людини: актуальні проблеми дослідження. 2019. URL : https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/93.pdf (дата звернення: 28.02.2026)
5. Романова А. А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. Форум права. 2012. № 2. С. 599–603.
6. Вовк В.М., Олійник У.М. Право бути забутим як «нове право» людини у діджиталізованому суспільстві. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право. 2020. № 10 (22). С. 16–22.
7. Наконечна А.М. Права людини в світлі сучасних концепцій : загальнотеоретичне дослідження. Державне будівництво та самоврядування. 2023. Випуск 46. С. 28–36.
8. URL : https://dbmsjournal.com/wp-content/uploads/2024/12/zb_derg_bud_46_2023-28-37.pdf (дата звернення: 28.02.2026)
9. Осадчук М.Ю. Принцип верховенства права як складова механізму ефективного захисту прав людини. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 5. С. 47–50.
10. URL : <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>
11. Петечел Н.М. Реалізація принципу верховенства права у практиці європейського суду з прав людини. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Серія: Право. Випуск 86. Частина 5. С. 331–335.
12. Цувіна Т.А. Принцип верховенства права у практиці Європейського суду з прав людини. Часопис Київського університету права. 2019. № 4. С. 373–379.

13. Новітні людські права: прийняти не можна заборонити. URL : <https://law.chnu.edu.ua/novitni-liudski-prava-priyniaty-ne-mozhna-zaboronyty/> (дата звернення: 27.02.2026)
14. Концевич В.А. Новітні права людини: бінарні підходи до їх визначення. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Випуск 82. Ч. 1. С. 177–183.
15. Продан В.І. Цифрове забуття як проєкція п'ятого покоління прав людини: до формування нового правового інституту. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2025. Випуск 89. Частина 1. С. 247–252.
16. Kołodziejczyk M. Right to be forgotten as one of key principles of the EU Data Protection Law Reform. Visegrad journal on human rights. 2016. 1/2. Pp. 40–48.
17. Андрощук Г. Суд ЄС: Google виграв спір щодо права на забуття. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/sud-es-google-vigrav-spir-shchodo-prava-na-zabuttya.html> (дата звернення: 27.02.2026)
18. Право на забуття загрожує свободі слова, - правозахисники. URL : <https://yur-gazeta.com/golovna/pravo-na-zabuttya-zagrozhue-svobodi-slova--pravozahisniki.html> (дата звернення: 26.02.2026)

– *Статтю підготовлено в рамках Конкурсу «Передова наука в Україні 2026-2028» за проєктом «Захист прав людини в умовах подолання наслідків війни в Україні: на шляху утвердження правових цінностей Європейського Союзу» (реєстраційний номер 2025.07/0051), що фінансується Національним фондом досліджень України за кошти державного бюджету.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 03.03.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації: 17.04.2026